

ЕПІСТОЛЯРІЙ

С. С. КІРАЛЬ

м. Київ

«...МОЯ ЛЮБОВ ДО ЗАКАРПАТТЯ НЕ ЗАВАЖАЄ МЕНІ ЛЮБИТИ ВСІЄЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЗЕМЛІ...»: ЛИСТИ І. ЧЕНДЕЯ ДО К. ВОЛИНСЬКОГО⁶

№ 3

Дорогий Костянтинне Петровичу!

Уже починав хвилюватися, чого це від Вас нема та й нема листа. З нетерпінням поглядав на хвіртку, коли мав прийти листоноша, з нетерпінням чекав, коли подавав він пошту, розчаровано проводжав його очима, коли він подавав одні газети, журнали, а листа не подавав. Така вже наша натура – зробив щось, хочеться якомога швидше почути слово людини, якій віриш, від якої чекаєш не тільки слова похвали чи схвалення, але й доброї, відвертої поради...

Нарешті, листа я отримав. Признатися, я не чекав такого доброго слова, яке Ви сказали на самому початку в листі до мене. Спасибі за підтримку, за заохочення, за визнання, що мені таки поталанило щось зробити в романі. Тут хочу викласти ряд своїх міркувань, а може й поділитися деякими враженнями, які набігають і не дають спокою.

Я не випадково просив видавців послати роман на рецензію до Вас. Я знаю високі вимоги, з якими ставитеся до літератури, знаю Вашу відвертість і прямоту, щирість і добрий естетичний смак. Знаю, нарешті, що Ви, як мало хто, можете дати багато порад, крім всього, можете відчути саме мій лад письма,

мій характер творчості (вибачайте, коли про це говорю, може і не скромно це, але в кожного літератора, відомого більше, чи менше, мусить бути щось своє, нехай маленька крихітка, нехай маленька рисочка).

Дорогоцінним для мене у Вашому листі є те, що Ви виклали всі, в основному, свої критичні міркування прямо, переконливо, доброзичливо, з турботою за твір, з бажанням допомогти. Фактично я вже приступив до роботи над романом. Якихось перших 20 сторінок шість раз переписав, вводячи нові деталі, викидаючи все-все, що йде від опису, а не від художнього зображення. Описовість – одна з основних вад мого твору, тому зараз моя увага, поряд з багатьма моментами, звернута на усунення її. Знаю, що в романі менше мені вдалося, аніж не вдалося, що роман потребує великої і мозільної праці раніше, чим потрапити до редактора. І цю роботу виконано з великою напругою, почуттям відповідальності. Знаю, що мене чекає повне зусиль і змагань літо, літо без відпочинку і подорожей. Ну що ж, на те вона і є література, щоб творити її, забуваючи блага і легкість.

Недивлячись на те, що роман я писав всього 10 місяців, він став у певній мірі підсумком мого літературного досвіду, що його

⁶ Продовження листування. Початок див. у «Науковому віснику Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)» – № 1 (15), квітень 2015.

набув досі. Досвід цей скромний і незначний. Великих полотен я не будував ще, а вони потрібують великого професійного досвіду, вміння будувати велике. Адже, це велике складається з багатьох елементів, і тут треба бути майстром, не кажучи вже про такі складові частини кожного твору, як емоційність, естетична сторона, чуттєвість, ліризм, драматизм, виклик на думку і роздуми, тощо, коротко кажучи – талант плюс розум. Звичайно, взявшись за роман, я багато чого не знав і не знаю досі, інколи не сподівався, що мене стріне, як розів'ються ситуації. Чимало я погрішив проти правди – суворої, грізної, невмолимої, десь унікав гострих кутів, сутичок, чи то внутрішнього, чи то навіть фізичного характеру.

За останні місяці я немало передумав, переважив, переосмислив, переоцінив. Працюючи над другим варіантом роману, я немов буду писати новий роман. І все, все, що зможу, зроблю, щоб не підвести, не забрати надію од Вас – чоловіка, якого люблю, якому вірю, від якого чекаю багато і багато, – але й щоб не підвести читача. Читачеві я хочу дати образ Верховини, верховинця, з його радостями і болями, сумнівами і переживаннями, великим благородством і душевною красою. Я хочу сказати твором: дивіться, ось вона – Верховина, наша, прекрасна, яка обновляється, іде вгору... Чимало досі було про Верховину і верховинців написано. Але писалося часто без великого проникнення в душу, без великого тепла і любові до героїв. Писалося досить часто навіть тому, бо це для багатьох здавалося цілиною, яку можна підняти і яка обов'язково вродить, як кожна перележала і залежала земля. Чимало їх звідували тимчасовий успіх, дехто розчаровувався відразу, а тільки час був безжалісним, бо він то зовсім відкидав, то вкривав корозією. Сам я з Верховини коренем дідів і прадідів, Пригара мені близький, як батько, як брат, десь мені дуже нелегко про нього говорити, а десь мені просто говорити про нього легко, як говорити легко про своїх... близьких, чий почуття мені зрозумілі...

Знаю, що в романі є багато і випадкового, що втрачене чуття міри і щодо обсягу, і щодо співвідношення. Ви підтвердили цю думку, сказали ще багато нового, і це гаразд, це допоможе.

Згоден, що в романі є Михайло, почасти Василина, що немає другої не менш, а більш важливої сторони – дітей, завтрашнього Верховини, врешті – її нинішнього. Десь я резервував велике місце цій молоді у другій книзі, яка орієнтовано має називатися «Нова днина». Зараз бачу, що діти вже зараз мають виступати більш активно, не сміють просто мигати, пробігати десь, та й тільки. Коли звезду Миколу з батьком, Василька з батьком (нехай вони залишаються дітьми з великим тактом, дітьми (!), але мислячими по-новому, думачими про життя по-новому (хай ще десь у великій залежності від старого світу, який до них приходив і через батьків, і через прожитий час у певних умовах).

Великим моїм прорахунком є і те, що Пригара поза трудовим процесом. Сам він колгоспник, а я показав його у відриві від людей, що його оточують, у відриві обставин, серед яких живе. Все це буде враховуватися, виправлятися. Є ще низка справ, над якими я міркуватиму, які стануть предметом у момент доробки, писання, переписування... Вчора, вже лежачи в ліжку, я думав над новими сценами. І народилася в мене, гадаю, цікава сцена. Ось про неї: Микулка пішов на будову. Старий дуже хотів, щоб син ішов в колгосп. Але в колгоспі був і шофер, і коваль, і механік – до цих робіт, чи професій, розумівся і Микулка. Він туди не міг піти, бо там уже були свої люди, односельці... Він пішов на будову. Та й ішов на будову, керуючись не тільки тим, що там можна мати шмат хліба. Ішов ще і в сподіванні, що тут буде багато інших механіків, і ковалів, з якими, працюючи разом, збагатиться ... (це все так, навіть зараз, імпровізуючи!). І ось він, Микулка, на будові, яка тільки-тільки почалася, яка ще далеко від розгорнутого фронту. Часом він (Микулка) сидить за рулем машини, часом кує в кузні. Одного ранку Михайло пішов на дзвін ковадла – чи може йому самому треба було нагострити сокиру, чокана, – до невеликого, наспіх змайстрованого барака, де була кузня станційного вузла будови, кузня, у якій ремонтували те знаряддя, яким на самому початку користувалися на будівництві. І ось, Михайло побачив свого сина Микулу кола горна. Побачив, як той роздмухував вогонь, як вогонь окреслював його лице, кидаючи

червоним світлом, як білів розпечений шмат заліза; побачив, як Микулка вправно брав і орудував тим залізом на ковадлі... І Михайло побачив сина не на косі, не коло плуга, не на толоці з худобою... і багато думок пливло коло цього молодого коваля, який став не просто новим у професії серед роду Пригар, який став ковалем нової долі на Верховині... І так далі, і так далі... Простір для думки і розвитку образу, простір для роботи захоплюючої, великої є і ця робота буде виконуватися...

Дорогий Костянтіне Петровичу! Порадьте, як бути? Тут потрібна Ваша порада після того, коли б Ви, можливо, ще раз дещо обміркували. Маю на увазі листівки, що їх Пригара переглядає, і які є свідченням несмаку, свідченням навіть низьких естетичних уподобань. Але чому це так виписано в окремому епізоді? Якось я побував дома. З цікавості я порився в столику брата, що тільки повернувся з армії. Брат служив в авіації під Ленінградом. Хлопець він з середньою освітою, зараз в колгоспі робить електромеханіком, парубок красивий, розумний, гарно одягнений, «підтягнутий по всіх правилах», як кажуть. І на що я натрапив в столику? На громаду мотлоху, привезеного з служби в армії. Були там листівки з написами від друзів, були куплені за копійки для задоволення потреб уяви, були куплені просто так. А потім я їхав поїздом, і було це перед самим Новим роком. В поїзді якийсь глухонімий продавав листівки до Нового року – саморобні, з хтивими поглядами дівчат і парубійків, «стріляючим шампанським» і підковами ... А потім я пригадав, як один, теж глухонімий, продавав в Ужгороді Тарзанів на листівках і атлетів для незадоволених фізично жінок, і як жінки купували це... Я відчув, що десь якимось неузаконеними, зате існуючими каналами до нас тече потік несмаку, з яким навіть важко підчас боротися. Бо пливе він з чорного ходу, в різних місцях. До речі, я ще пригадав зараз, як у Жмеринці по дорозі до Києва мої супутники купували котів і заєців, папуг – розмальовані в дикі кольори. І все це викликало на злу розмову і осуд устами і Михайла, і автора... Щодо того, чи міг Микола привезти в чемодані картки? Гадаю, що міг, не усвідомлюючи, що це все бридота. Адже, хоча його смаки і естетичний світ формувався вишивкою, коломийкою, грою на сопілці і трембі-

ті, танцем народним на весіллі, він десь пообертвся ще, десь щось приліпилося до нього. Порадьте, як бути? Знаю, що це не прикрашає мого героя, хотілось би його бачити не таким. Але ж думаю ще над тим, як тут бути? Хотілось боротися з цими листівками, боротися за культуру і красу, і оцей малий штришок, ця картинка була б доречною ... Може десь більше вмотивувати все це, показати, як наносне... Як це зробити, де? Надто вже мені допік цей несмак, надто кортить про нього говорити. Чекаю від Вас поради, слова.

Щодо Куглицького. Це шавка, яка не будувала, а пленталася будівникам під ногами. Це тип спостережений і вирваний з дійсності. В час, поки будівництво не було розгорнуте, він ніби займався «вивченням» ґрунтів, де мала бути збудована гребля, тунель, потім, коли будівництво розпочалося, він відав технікою безпеки, фактично нізащо не відповідаючи, бо відповідав кожен начальник дільниці. Куглицький же дбав про те, щоб зустріти вищестоящих, добути шини для персональної машини начальника будівництва тощо. Коротко кажучи, хоч Куглицький і вдавав з себе великого начальника, де міг, там рвав, ліз вверх правдою і неправдою, сильним він був коло наївних, добрих, довірливих, слабих положенням (чи як ще там), перед сильними (нехай робітником, нехай сторожем) він сам був слабим. В мене в другій книзі передбачається такий епізод: Пригара працює в лазні – кладе вогню, стежить за тим, аби був пар, гаряча вода... Одного вечора, пізно, в п'ятьмах, Пригара забачив, як хтось прикрадьком вибрався під вікно жіночої лазні і поглядає всередину. Пригара думав, що це якийсь підліток, котрого кортить побачити жінок в лазні. Наблизився з патиком в руці і вперіщив цікавого по відповідній території. Виявилось, що це не хто інший, як сам Куглицький. Та Куглицький і тут знайшов себе. Він зчинив галас, подав заяву за «пошкодження» на тілі й мотивував своє підглядання не іншим, як тим, що «перевіряв Пригару, чи той підтримує добрий пар у лазні». Ось Куглицький! Звичайно, він буде роздягнений догола, викритий, як тип з категорії огидних. Станеться це в другій книзі. Я бачу Куглицького в дальших діях... Справжній будівник станції – це трудар, верховинець, це

білорус – начальник станційного вузла Євген Васильович Нароч, це казах Надточій, це багато ще багато цікавих і гарних людей, самовідданих, тих, що були моїми друзями, кого я добре знав і кому я ще не дав ані місця, ані слова... Перша книга, вона стала немовби вступом до того полотна, яке має показати нове у всій його складності і красі...

Крім всього, що ще думаю, зроблю, я хочу дати більше навантаження і самому Пригарі. Він у мене – майстер на всі руки, самоук, самородок. Мій Михайло вміє будувати хату і колоди драниці, робити діжки і бербениці, колеса до воза і сани, кросна для ткання, точилки з каменя і жорно, вміє плести коші для бджіл і щепити дерева, вміє джбана подратувати так, що той не тече, хоча був розбитим, вміє шити кожух і виробляти шкіри... Життя Михайлові не дало великої кількості майстрів в селі, тому він все мусів сам. Він навіть корові міг допомогти, коли вона не могла отелитися. Михайло – в селі дорога, кожному потрібна людина, і таких, як він, не один в селі. Михайло, як і інші, вираження не тільки певних обставин, коли чоловік був залишений долею і обставинами сам на себе, але й вираження великих духовних сил, що таяться в народі. Вираження таланту, що міг розкритися в багатьох галузях, коли б для цього були умови. Він десь, в другій книзі роману, шкодує тільки одне: чого йому багато літ? Чого життя для нього вже і не таке довге залишається. Але він десь починає розуміти, що життя нове в його дітях, що щастя його в його дітях... До речі, Михайло вміє і погоду вгадувати. Він фенолог. Бо він на кісниці не слухав вістей останніх, бо його діди по явищах в природі знали, яке буде літо – посушливе чи мокре, яким буде завтрашній день – з дощем, чи без нього... Крім всього, мій герой (а може Васирина) знає лічнічі зела [слово «трави» виправлено так, як у тексті. – С. К.], бо травами вони, верховинці, помагали собі, коли не було лікаря, фельдшера... Бо природа навколишня давала їм життя, і красу, і здоров'я. Звичайно, багато цього в романі з цього нема, але його я введу, як компоненти і для дії, і для характеру, і для побуту... Коротко говорячи, переді мною море праці, і я мушу зараз чіткіше визначати орієнтири, як цим морем пливати, щоб бути не просто підки-

даним хвильками, а й вдало прийти до берега ясного, з радістю наслідку праці.

А тепер [слово «зараз» виправлено на «тепер». – С. К.] прошу поради. Порадьте, скажіть своє слово і міркування викладіть. Звертаюся до Вас, бо самому мені нелегко це питання розв'язати.

Після того, як я повідомив про роман видавництво «Радянський письменник», і після того, як з видавництва стали просити рукопис для ознайомлення, в мене відкрилася можливість видати роман цього ще року на Закарпатті. Звичайно, в тому разі, якщо я зможу його доопрацювати і подати протягом кількох місяців. Наше видавництво послало роман на рецензію. Між тим романом знову поцікавилися з «Радянського письменника». Дзвонив мені Гуріненко П. В., питав, як справа. Я йому відповів, що роман у Києві, у Вас. На рецензії. Спитав я тут же П. Гуріненка, чи не могло б видавництво «Р[адянського] п[исьменника]» ввійти зі мною в ділові відносини, тобто укласти договір, видати аванс, щоб я міг працювати. П. В. Г[уріненко] сказав, що це можливо, що говоритимуть з Вами, певно, питаючи думки про твір. Вас, можливо, здивує моє віроломство щодо свого (закарпатського) видавництва. Але скажу відверто, що хотів би видати книгу в Києві, не у наших видавців. Знаю, що тут, на Закарпатті, мені набагато важче видавати буде книжку з цілого ряду обставин, ніж в Києві. Тут рукопис при всьому буде читатися і перечитуватися з тою прискіпливістю, яка йтиме не від літератури. Це мене лякає. В ділові відносини з закарпатськими видавцями я не входив. Не маю з ними ніякого договору на папері. Отже, коли б «Р[адянський] п[исьменник]» пішов на укладання договору, рятував моє положення видачею авансу, він би поліпшив моє становище – і літератора, і голови сім'ї – тим, що я ні в яку залежність від інших видавців не потрапляв би. Для мене це було би дуже важливим. Коротко кажучи, коли б у Вас була нагода і вважали б це потрібним зробити для справи, поговоріть з тов. Морозом – він мене трохи знає. Якщо видавництво було б хоч трохи заінтересоване в цьому творі, вийшло б назустріч, я поривав б всі стосунки з нашими товаришами і працював на Київ, тримав з ними контакт.

При всьому, що я говорю, є ряд обставин, які зможете зрозуміти тільки після розмови при зустрічі зі мною... Про все це важко говорити, тим більше в листі, але інколи обставини змушують. Взагалі, як би не було, роман є справою мого існування нині і, перш за все, творчого. Працюватиму наполегливо і багато, де б роман не видавався, у світ він вийде. Справа хіба в тому, що в одному місці буде випито більше крові, витрачено більше моїх зусиль внаслідок і особистого, і підводного в течії...

Дорогий Костянтині Петровичу! На цьому і кінчаю свого довжелезного листа. Заморив Вас, даруйте! Одне, що хотів сказати. Вчора отримав і рецензію. Спасибі. Вона вже у видавництві. В двадцятих числах з Вами розраховуються. Цим потурбуюся я сам. Поки що не знаю, коли траплю до Києва. А взагалі тягне мене на Верховину, де мої герої, де я дихав завжди легко, наснажувався, де я працював легко. Дуже багато сторінок роману саме там і були написані. Хотів би я Вам показати свою Верховину, і певен, що любов до неї у Вас народилась би велика, і певен ще в тім, що, побачивши її, побувши серед людей її, Ви відчули б, наскільки у нас ще не вистачає таланту, вміння, аби показати її на весь зріст величі і краси...

Сердечно вітайте дружину!
Вам щастя і добра!

Сердечно, щиро І. Чендей
Ужгород, 19 травня 1964 р.

№ 4

24/VI-64 р.

Дорогий Костянтині Петровичу!

Так і не поталанило мені стрітися з Тобою перед виїздом з Києва. Повна вражень дорога по Україні, хвилювання і думки, почуття, а далі день на кіностудії потюпили; крім всього, рвався я додому, до роботи. Прибув на Закарпаття, сів за стіл з тою радістю, з якою виривається на волю кінь, коли його довго-довго тримають на стійлі... Робота моя іде хоч і не шаленим темпом, зате вона схожа до ходи коня, який ще має силу у м'язах, вогонь у крові й тягне нелегку, добре навантажену підводу. Все переписується, пересипається, доповнюється, уточнюється... а головне – все йде дорогою заглиблення, проникання.

Розмови, поради, а головне іще раз – дружній потиск руки і поцілуй з словами Твоїми: «Це, Іване, за роман!» зобов'язують, наснажують, допомагають. І працюється мені тепер легко, добре. І вірю в те, що твір буде. А це річ в нашій роботі аж ніяк не другорядна. Коли кажу «легко», це не значить, що без мозолів, без внутрішньої, духовної трати енергії. Одне скажу: роману не впізнаєш. І це до кращого! Основна моя увага тепер на те, щоб вирівняти. Щоб щогли дивитися в небо. Щоб сонцем пропікалися всі частини корабля щедро (вірте в мене, надій [те]ся, я вірю. Я надіюся на краще).

Кілька днів побував у нас на Закарпатті кубинський письменник, етнограф, фольклорист Самуель Фейхоо. Людина виключно благородна, виключно емоційна, виключно спостережлива і мудра. В дорогу Закарпаттям з ним прийшлося податися мені. Побували з ним в Мукачеві, Берегові, Виноградіві, Солотвині, Рахові. Бачив багато, набрався немалих вражень, залишився зачарованим і заколисаним красою нашого краю. Я втратив з часу роботи над рукописом цілих 4 дні, натомився ще раз, але впізнав я близько цікаву, своєрідну людину. На Закарпатті написав він кілька поезій – цікавих, своєрідних, образних. Побував, між іншим, і в мене на садибі. Був захоплений трояндами і красою кутка в Ужгороді, що є кутком дійсно неповторним у красі і багатстві (не матеріальному, звичайно). Проводив я його вчора до Чопа, попрощався з ним, нині ж полегшено дихаю і знову приступаю до роботи. А це тішить.

Дорогий Костянтині! Певен, що цього літа нам належить зустрітися в Ужгороді. Я радий Вашу сім'ю тут зустріти і широкими обіймами, і квітучими трояндами, і садом-виноградом. Найкраще було б приїхати, звичайно, тоді, коли є виноград. А це – друга половина серпня – вересень. Коротко кажучи – двері хати і наші обійми Вам завжди відкриті.

На цьому й закінчив би. Спробував написати од руки. Коли важко буде читатися, знову перейду на машинку.

Сердечно вітаю, бажаю щастя.

Твій І. Чендей

Р. С. Щось мовчить мій «Рад[янський] письменник». Як бути? Чи не написати мені т. Морозу од себе?

№ 5

Дорогий Костянтині Петровичу!

Сьогодні зустрівся з Вами на сторінках «Літературної України» – прочитав статтю «Доба і герой». Олег Воложенінов написав про книгу «В пошуках героя», що вийшла з-під Вашого пера в «Радянському письменнику» наприкінці минулого року. Не була б для мене новиною Ваша монографія, коли б на Закарпаття потрапляли всі новинки літератури, тим більш критичної. Сталося так, що наші розповсюдники книги – працівники книготоргу – працюють так, коли чимало надзвичайно цінних видань не доходять до Закарпаття. Сам я нещодавно займався книжковою торгівлею, прийшов до сумних висновків, думаю щось писати для преси в Києві (в Закарпатті ми виступали цілим рейдом не один раз), – та думаю ще і над тим, що існують якісь жахливі і неписані закони, якась страшна стихія в тому ділі, де йдеться про розповсюдження видань нашої республіки. Підчас навіть не хочеться вдаватися в роздуми, бо починає боліти голова і знаходять крамольні думки-висновки. А зараз конкретніше: просив би Вас, коли така змога і ласка, надіслати мені примірник видання «В пошуках героя». Хотів би прочитати, чомусь і навчитись.

Кілька слів про свої справи. Роман «Птахи вилітають з гнізда» з 10 лютого знаходиться у видавництві. Досі і не маю ніяких вістей, крім хіба телеграми за підписом А. Т. Мороза десь з перших днів березня, якою він просив якомога швидше надсилати рукопис. Можете уявити собі моє становище. Виявилось, що рукопис лежить у видавництві, а від мене його просять тоді, коли я вже чекав виклику редактора для спільної праці. Дзвонив, розмовляв з тов. Левчук, запевнила, що незабаром приступлять до редагування. А що буде, не знаю. Сам я, щоправда, напрацювався міцно, віддав роману ще дев'ять місяців копітких і повних зусиль, мозолів. Внутрішньо десь спокійний, бо знаю, що на цей раз уже не зробив тільки того, чого ніяк уже не міг зробити; в якійсь мірі з хвилюванням чекаю вістей і був би радий, коли б вони од видавців таки мені прийшли. Трохи незручно мені, що Ужгород далеко од Києва, краще, правда, літератору, коли він має змогу бути в більш безпосеред-

ніх стосунках і спілкуванні з видавництвом. Сповнений зараз бажання приступити до нової книги новел, над нею таки і працюватиму ближчі місяці. Маю багато задумів, планів, записів, коли б мені поталанило перевести це в оповідання, вийшла б таки цікава книжка. Давно хотів би написати книгу нарисів про людей Закарпаття, книгу, що засвідчила б ріст людей в духовному розумінні перш за все, та нині щось не в моді подібне, і не могу минути нагоди поскаржитись: видавці шукають зараз часто забавне читиво, пригоду і карколом «шпагоглотательний», щоб вдарити великим тиражем і добути копійку. В цьому відношенні, либонь, ціле своє життя знаходитимусь в конфлікті з видавцями, бо так і не навчуся хитрувати-мудрувати сюжетом.

Зробив торік одну цікаву і корисну справу: підготував до друку велику книгу казок Михайла Галиці – мого земляка. Казки записав науковець Лінтур, вірю, що стануть вони подією в культурному світі на Україні. Либонь, ще переді мною робота над народною сатирою Закарпаття, яку збирається видавати наше видавництво.

Оце і всі новини.

Сердечно вітаю цілу Вашу родину, бажаю щастя і здоров'я.

Ужгород, 10 березня 1965р.

Ваш І. Чендей

[P.S.] Навіть видавцям «Р[адянського] п[исьменника]» при нагоді сумної історії з рукописом роману не згадуйте (лежав же рукопис три тижні без руху), аби не трактували, що я, мовляв, скаржився. Від подібного завжди боки автора тріщать.

№ 6

Дорогий Костянтині Петровичу!

Зрештою, зібрався надіслати Тобі обіцяну для батька книгу казок Михайла Галиці. Гадаю, що принесе татові радість, бо книга дійсно цікава і гарна. Своєю чергою надсилаю і Тобі збірник. Це народна поезія Закарпаття. Хоч Ти не фольклорист, а видання це дещо специфічне, не сумніваюся, що книга буде прочитана з цікавістю – в ній перлини народної мудрості і почуттів.

Що написати про себе? Сів і працюю над новою збіркою оповідань. Збірка мала б бути

цікавою, якою видається, аллах відає. Робота іде поволі з ряду обставин – по-перше, якось ще не втягнувся, по-друге, багато часу гублю на курси шоферів – їх днями закінчую. Це уже цілих шість місяців ходжу по вечорах на заняття. Не тільки чомусь навчився, але і зустрівся з цікавими людьми-однокурсниками, майбутніми шоферами-професіоналами.

Транспорт обіцяють мені дати десь незабаром, побудую на садибі гараж, зажену коня до нього, а коли знадобиться виїхати, буде на чому. Гроші держава за машину уже взяла, діло за малим: отримати куплене.

Що нового в Києві? Як «преміальні» діла? Я певен, що премія належатиме по праву комусь з двох – Петрові Йосиповичу, або Хомичевському. Певно, останньому. Це закономірно, хоч було б непогано, коли б за художні переклади знайшлася нова премія. Та лиха нема при існуючому порядку, коли саме за переклад цього року буде отримано, не за оригінальний твір.

Кілька слів про погоду. На Закарпатті іде Весна. Тепло, сонце пригріває добре, парост б'ється з землі, появилися перші квіти. Сам в житті і такого лютого місяця не пам'ятаю. Шкода буде тільки в тому разі, коли тепло і сонце природу обдурять, потім вдарить морозами. Бо тут це не все можливе.

І так: пишучи Тобі листа, дивлюся на гарний день за вікном, радію зустрічам на Закарпатті у травні, коли буде вестися бесіда про новелу в нашому університеті. Щастя і добра Твоїй хаті!

Не лінуйся, напиши бодай коротко про життя-буття.

Ужгород, 22 лютого 1966 р.

Твій І. Чендей

№ 8

Дорогий Костянтин Петровичу!

Кілька днів пролежав хворий. В години, коли не сиділося за столом, не працювалося, було часу думати, думати. Я читав і перечитував Твого доброго листа, в якому не тільки багато слів для моральної підтримки «розкритикованого автора», але в якому, перш за все, багато здорового глузду, і я сказав би – філософського ставлення до окремих явищ у житті. Йй Богу, чого ж мені робити про-

блеми з однієї нікчемної статті, коли на твір було опубліковано у пресі багато рецензій доброзичливих і схвальних. До того ж я днями прочитав Твою статтю у «Правде України», принесла вона мені справжню радість. Написав Ти її з щирістю і щедрістю, доброю вірою у автора. Написав з тою мудрістю, яка завжди допомагає в роботі і додає впевненості, мовби каже: Іване, для праці в літературі сили у тебе є, отож працюй, не гай часу! Бо час тікає немилосердно, й ми в обов'язку перед тим народом, котрий є нам рідним, нарік літератором.

Пишеш, чи не варто б дати по зубах за подібну «ступку і мялку». Гадаю, що це варто було б вчинити з ряду міркувань. Наскільки мені відомо, в певних колах трактувалося на Закарпатті так, ніби я когось в Києві взяв насиллям, щоб роман висувався на премію, що я місяцями просиджував в столиці, штовхаючи роман до друкарських верстатів і т.д. Коротко кажучи, провінція дає себе знати. Провінція з заздрістю, плітками, недоброзичливістю і упередженням. Переконаюся тисячу крат у тім, що Закарпаття – казанок, в якому булькотить будь-чим приправлена юшка там, де йдеться про літературні справи. О, як добре, що є нині Київ, що горизонти розсунулися! Яким я нині літератором не є – звичайно, скромним, з маленьким доробком, з першим більш-менш гарними кроками, – цьому завдячую тільки радянській дійсності, наявності нашої загальноукраїнської родини.

Вже минають цілі роки, коли сам почуваю себе краще у Львові, Києві і Москві, аніж дома, на Закарпатті. Останні події довели мені це у котрий раз!

Прочитав за останні дні «Жили-были» Віктора Шкловського! Мудрий дядько! Я його слухав у Москві на ВЛК [Всесоюзні літературні курси. – С.К.]. Книга наштовхнула на багато думок, збагатила знаннями. Люблю подібні книги!

Не можу втриматися, щоб тут не навести слова Шкловського: «...в искусстве у каждого человека свій способ думать, и у каждой сцене есть разная логика развертывания и рассмотрения жизни». Цікаві слова! Взагалі, по книзі розкидано чимало слів, які збагачують, а можливо, допомагають зрозуміти глибше те, що було відомо в тій чи іншій мірі, над чим

і сам думав, лише не брався вкладати у слово. Раджу Тобі цю книгу прочитати, коли випадково не читав.

Як довідався з преси, з'їзд перенесено з квітня на травень. Це вже гірше! Адже у травні намічається і міжвузівська конференція по новелі в Ужгороді.

Чого це нашого Олеся не обрали делегатом на з'їзд в Києві? Чого це не він виголошував промову на з'їзді в Києві? Людина він чиста і світла, Олеся не торкнулася отрута чинів, прагнень видряпатись по драбинці в гору за всяку ціну. Аж до втоптування в болото земляка, «соотчича». Для мене він завжди залишиться прекрасним зразком людяності і сердечності.

Нарешті, дорогий Костянтин, дякую Тобі за мудрі поради піднятися вище будення і вседення для творчості, чхнути на балегу тоді, коли вони стільки всього лише заслуговують собі. «Пес бреше, караван іде!».

Сердечно вітай Валю од мене, здоровлю твою родину!

А таки поїдемо улітку Закарпаттям! Аз єсьм шофер Ш-го класу!

Ужгород, 30 березня 1966 р.

Твій І. Чендей

№ 9

Дорогий Костянтин!

Змилуйся Всевишнім, многомилостивим, вседобрим Господом-Богом! Надішли «Радянське літературознавство» № 3. Супостати в Ужгороді з «Союздруку» не беруть в роздріб з цього журналу для продажу і екземпляра, а сам виписав собі тільки з 2-го кварталу. Страх як хочеться мати Твою статтю! Б'ю чолом і кланяюсь доземно Твоїй хаті!

Щиро І. Чендей

Ужгород, 11/IV- 66 р.

КОМЕНТАРІ ТА ПРИМІТКИ

№ 3

Ужгород, 19 травня 1964 р.

Публікується вперше за автографом.

Брат служив в авіації під Ленінградом. – Йдеться про Василя (1941–1975), брата Чендея. Трагічно загинув в автокатастрофі 10 березня 1975 р. разом із дружиною та сином Мирославом.

...поговоріть з тов. Морозом ... – Анатолій Трохимович Мороз (нар. 30.01.1928 р.). Письменник, літературознавець, критик. Лауреат Шевченківської премії 1982 року за роман «Четверо на шляху». Працював в 1952–54 рр. зав. відділом критики газети «Літ. Україна», у 1955–61 рр. головним редактором, а в 1964–71 рр. директором видавництва «Радянський письменник». В 1979–86 рр. був секретарем правління Спілки письменників УРСР.

№ 4

24/VI-64 р., [Ужгород]

Публікується вперше за автографом. Лист написано від руки.

Повна вражень дорога по Україні, ... – І.Чендей з іншими учасниками спільного пленуму брав участь в урочистих заходах з нагоди ювілею Т.Шевченка, що відбувалися в Каневі, Черкасах, Запоріжжі та інших містах України.

... кубинський письменник, етнограф, фольклорист Самуель Фейхоо. – Йдеться про Самуеля Фейхоо Родрігеса (31.03.1914–14.06.1992), автора поетичних збірок, видавця, дослідника кубинського фольклору. С. Фейхоо нагороджений багатьма літературними преміями. 1974 р. з нагоди його 60-річчя газета «LaGacetadeCuba» присвятила С. Фейхоо спеціальний випуск. *Про С. Фейхоо див.: Пантюхін Д. А. Самуель Фейхоо как исследователь кубинского фольклора / Дмитрий Пантюхин // Этнографическое обозрение. – 2013. – № 5. – С. 123–133.*

На Закарпатті написав він кілька поезій ... – розшукати ці поезії нам не вдалося.

№ 5

Ужгород, 10 березня 1965 р.

Публікується вперше за автографом.

... прочитав статтю «Доба і герой». – Йдеться про рецензію Олега Воложенінова «Доба і герой» на монографію К. П. Волинського «В пошуках героя : Проблема героя в сучас. укр. прозі». – К. : Рад. письм., 1964. – 276 с., опубліковану 09.03.1965 р. на сторінках «Літ. України» (№ 20 (2089)). – С. 2).

Роман «Птахи вилітають з гнізда»... – така перша назва роману І. Чендея «Птахи полишають гнізда».

... телеграми за підписом А. Т. Мороза

... – див. комент. до листа № 3.

... підготував до друку велику книгу казок Михайла Галиці ... – йдеться про кн.: Казки зелених гір / запис, упоряд. та ред. П. В. Лінтура і І. М. Чендея; вступ. ст. «Казкар Михайло Галиця» канд. філол. наук П. В. Лінтура; худ. В. М. Гринько. – Ужгород : Карпати, 1965. – 232 с.

Михайло Михайлович Галиця (25.02.1885–26.01.1971), закарпатський мудрець-казкар із с. Дулове Тячівського р-ну.

Казки записав науковець Лінтур, ... – див. комент. до листа №1.

№ 6

Ужгород, 22 лютого 1966 р.

Публікується за автографом.

... премія належатиме по праву комусь з двох – Петрові Йосиповичу, ... – йдеться про українського письменника, офіцера УНР П. Панча (04.11.1891–01.12.1978), лауреата Державної (нині Національної) премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1965) за автобіографічну повість «На калиновім мості».

... або Хомичевському. – йдеться про Миколау Васильовича Хомичевського, відомого в літературі як Бориса Тена (09.12.1897–12.03.1893), видатного поета і перекладача, православного священика.

№ 8

Ужгород, 30 березня 1966 р.

Публікується вперше за автографом.

До того ж я днями прочитав Твою статтю у «ПравдеУкраины», ... – йдеться про статтю К. Волинського «Пытливым взглядом художника», опубліковану під рубрикою «На соискание премии имени Т. Г. Шевченко». (Правда Украины. – 1966. – 24 февр. – С.3).

Прочитав за останні дні «Жили-были» Віктора Шкловського! – йдеться про Віктора Борисовича Шкловського (24.01.1893–06.12.1984) російського письменника, літературознавця, кінодраматурга, лауреата Державної премії СРСР (1979). У листі згадано книжку В. Шкловського «Жили-были. Воспоминания, мемуарные записи, повести о времени: с конца XIX в. по 1964 г.». – М. : Сов. писатель, 1966. – 551 с..

Я його слухав у Москві на ВЛК. – На вищих літературних курсах при Літературному інституті ім. О. Горького в Москві І. Чендей навчався упродовж двох років (1960–1962).

№ 9

Ужгород, 11 квітня 1966 р.

Публікується вперше за автографом.

Страх як хочеться мати Твою статтю! – йдеться про статтю К.П.Волинського «Життя, герой, слово [нотатки про українську прозу 1965 року]» (Рад. літературознавство. – 1966. –№3.– С.3–21).

Листи надійшли до редколегії 20.02.2015